

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

שתיית מים לאחר קידוש

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

יין פסקי הרא"ש (שם סימן כו) ועוד] שבדין השני הלכה כדבריו. וכן פסקו הטור והשולחן ערוך (או"ח סי' קעד ס"ב).

ברכה שלפניו וברכה שאחרי

כתב רבינו יונה (ברכות שם ד"ה יו) שהיין פוטר הן בברכה שלפניו והן בברכה שלאחרי, ובמורדכי (שם סימן קג) כתב שאם פוטר ברכה שלפניו כל שכן שפוטר ברכה שלאחרי. הבית יוסף (סימן קעד ד"ה כתב הרוקח) הביא שהרוקח (סימן שכט ד"ה טעמים) כתב שיש אומרים שהיין אינו פוטר בברכה שלפניו, אך בבית יוסף כתב שלא משמע כן בפוסקים, וגם להלכה פסק (סימן קעד סעיף ב) שהיין פוטר את כל המשקים בין ברכה הראשונה ובין לענין ברכה אחרונה הם נגזרים אחריו (סימן רח סעיף טז).

ברכת הגפן או חשיבות היין

בספר שבלי הלקט (סדר ברכות סימן קמג) הביא תשובת רבינו יצחק ב"ר שמואל שביאר את הטעם שפוטר כל המשקים: 'יין פוטר כל מיני משקין אף על פי שברכתו בורא פרי הגפן, וזו הברכה לא שייכא בשאר מיני משקין, ומזה יש ללמוד שאין הטעם כן כמו שכתבת, אלא שייין פוטר כל מיני משקין אף על פי שברכתו בורא פרי הגפן, לפי שעיקר ברכת משקה איין, והוא ראש לכל המשקים, ולכן היא עיקר לענין ברכה והן טפלין לו, כמו כן לפי שעיקר סעודה מפת, ומשקין אין באין אלא בשבילו, פוטרות הפת'.

וכ"כ באור זרוע (חלק א סימן קנה) 'שהיין פוטר כל שאר מיני משקה, לפי שעיקר משתה הוא מן היין, והוא ראש לכל מיני משקה, ולכן הוא עיקר לענין ברכה והם טפלין לו. כמו כן לפי שעיקר סעודה מפת, ומשקין אין באין אלא בשבילו, פוטרות הפת'.

הראשונים עמדו על כך שברכת הגפן אינה שייכת כלל לשתייה הנוספת

המשך בעמ' ב'

ר' יהושע הקפיד לאחרונה, על פי הוראת התזונאי המטפל בו, על תפריט מיוחד שבמסגרתו עליו לשתות כמות מסוימת של מים דווקא לפני תחילת הארוחה, ולהימנע משתייה במהלכה. בליל שבת קודש אחר ששמע מאביו קידוש על כוס יין כדת וכדין, ומיד לאחר הקידוש, עוד קודם שנטל ידיו לסעודה, מזג לעצמו כוס מים גדולה כדי לעמוד בהנחיות שקיבל. אך תוך כדי שהוא מוזג, התעוררו אצלו ספקות הלכתיות:

האם מה שהוא שותה מעט מיין הקידוש נחשב כשתיית יין לפטור בה מברכה את שתיית המים, או שמא רק כאשר שותה שיעור נכבד של יין המים טפלים ליין ואין צריכים לברך עליהם.

והאם כמו שהיין של הקידוש פוטר מברכה ראשונה על שאר המשקים, כך גם לענין ברכה אחרונה, כשם שהיין נפטר בברכת המזון כך נפטרים גם המים, או שדוקא מברכה אחרונה על היין שבא כחלק מן הסעודה הוא נפטר בברכת המזון, אך על המים שאינם חלק מהסעודה אלא לפניה ולצורך מיוחד של הדיאטה, יהיה עליו לברך 'בורא נפשות' קודם הסעודה?

תשובה:

יין פוטר כל מיני משקין

בגמרא ברכות (מא): 'אמר רבי חייא, פת פוטר כל מיני מאכל, ויין פוטר כל מיני משקים'. בדין הראשון של רב חייא שהפת פוטר כל מיני מאכל אין הלכה כדבריו, כמבואר בגמרא שם בשם רב פפא שרק דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם. ובתוספות (שם ד"ה יוין) כתבו דכשם שבדין הראשון אין הלכה כדבריו הוא הדין בדין השני, והיין אינו פוטר כל מיני משקים. וכן נראה מסתימת המב"ם שלא הביא דין זה בשום מקום. אולם הכרעת שאר כל הראשונים [רבינו יונה (רי"ף כט. ד"ה ופליגא) רשב"א (ברכות מב. ד"ה

תענית למי שנפלו על ידו תפילין של אדם אחר

בתפילת שחרית היום עברתי במהירות ליד אחד השולחנות הנמצאים בבית הכנסת. על השולחן היו מונחים תפילין של חברי בלא הכיסוי שלהם, ובהליכתי החפוז הפלתי בשגגה את התפילין על הארץ. על מי מוטלת חובת תענית?

ת. מי שנפלו תפילין על ידו צריך להתענות. ובעל התפילין ראוי שיתן צדקה בסכום העולה לאכילת היום³.

המשך בעמ' ב'

על הארץ בלא נרתיק, והוא הדין כשנפלו ס"ת אפילו בנרתיק, ועיין באל"ה רבה שכתב דאפילו תפילין בנרתיק יתן פרטתו לצדקה. וראה בספר אות חיים ושלום (מונקאטש, סי' מד סק"א) שכתב שבנפלו תפילין לא נהגו להתענות רק האיש שנפלו מידו התפילין, אבל הרואים אינם צריכים להתענות כלל. ולפי זה נראה שכאשר אחד הפיל בשגגה את התפילין של חברו אין צריך להתענות רק מי שהפיל את התפילין ולא בעל התפילין, וכן מובא בשם הגר"ח קנייבסקי (דעת נוטה, תפילין תת"ד) שמי שדחה את חברו שהחזיק תפילין ומחמת כן נפלו על הארץ, שרק הדוחף צריך להתענות. (וראה עוד באשל אברהם בוסטאטש, סי' מד ס"א.) אך בשו"ת אגרות משה (אורח חיים א' ד"ק משו"ת בדרי חיים (צאנז, י"ד ח"א סי' טז) שאף בעל הדוחף צריך להתענות אם ראה הנפילה, ולכן מהר"א שבעל התפילין יתן צדקה באופן זה. ואף לענין

ולפי זה נראה שאין חילוק בין אם כבר לבש את התלית או שזו תלית חדשה שעדיין לא השתמש בה כלל. 3 מקור המנהג להתענות בנפילת תפילין על הארץ הוא במגן אברהם (סי' מד סק"א) בשם שו"ת משפטי שמואל (סי' יב) שכתב כי התפילין יש בהם קדושה גדולה וקדושתם דומה לקדושת ס"ת, כמו שאמרו בגמרא (מ"ק כו.) שהרואה תפילין שנשרפו צריך לקרוע שתי קריעות כרואה ס"ת שנשרף, ולכן נהגו להתענות כאשר ס"ת או תפילין נופלים על הארץ כיון שנעשה בהם לזלזול. וכן כתב החיד"א (שו"ת חיים שאל ח"א סי' יב) שאף שחיוב התענית אינו מפורש בתלמוד ובספרי הראשונים, מכל מקום פשט המנהג שמי שנפלו מידו התפילין מתענה, וכל שכן מי שנפל ספר תורה מידו. וכן הביא המשנה ברורה (סי' מ סק"א) וז"ל: 'נהגים העולם להתענות כשנפלו תפילין מידו

לחדש אותה ביו"ט סוכות הבעל"ט. היום אחת מציציות הטלית-קטן שלי נפסלה, האם מותר לי להוריד חוטים מהטלית ולהעבירם לבגד הציצית, או שאסור משום 'מעלין בקודש ואין מורידין'?

ת. מותר להעביר חוטי ציצית מטלית גדול לטלית קטן. אולם אם יכול לקנות חוטים אחרים עדיף לעשות כן, ולא להעביר מטלית שכבר נקשרה לשם ציצית².

בשו"ת לב חיים (ח"א סי' צב) כתב שכל זה הוא מעיקר הדין, אבל על דרך הסוד יש מעלות רבות ויתרות בטלית גדול מטלית קטן ויש לחשוש להורדה בקדוש. וראה בבן איש חי (שנה א. פרשת לך לך אות כא) שהעתיקו וכתב שהאמת אחר בזה. אך בשו"ת יביע אומר (ח"ב א"ח סי' א) הקשה שאף שיש קדושה יתירה בטלית גדול אין בזה איסור הורדה מקדושה חמורה לקדושה קלה, כיון שאיסור זה הוא רק בתשמישי קדושה ולא בתשמישי מצוה, וציצית דינה כתשמישי מצוה. 2 כן הביא המשנה ברורה (סק"ב) מהפרי מגדים (מש"ו סק"ב) שאם מצויים לו ציציות אחרות נכון להחמיר שלא להסיר ציציותיו. ולפי שלכתחילה ראוי לחוש לשיטת שמואל (מנחות מא.) שציצית חובת מנא הוא, והיינו שיש מצוה להטיל ציצית בבגד שיש בו ארבע כנפות גם כאשר אינו רוצה ללבושו, וכאשר מסיר מהבגד את הציצית הרי הוא מבטל בכך את המצוה,

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

העברת חוטי הציצית מטלית גדול לטלית קטן

בהגרלה שנערכה בין כלל האברכים אצלי בשטיבל עליתי בגורל וזכיתי בטלית חדשה. עדיין לא חידשתי את הטלית, ואני מתכנן

1. בשו"ת (אורח חיים סי' טו ס"א) 'מותר להסיר ציציות מטלית זה וליתנם בטלית אחר, אבל שלא להניחם בבגד אחר, ולבדוק (ס"א) כתב שסיבת ההיתר להעביר מציצית לציצית הוא כיון שנותנם מיד בטלית אחרת, ומשמע מדבריו שאם אינו נותן מיד בטלית אחרת אין להסיר מהטלית הראשונה, וכן נראה מדברי השו"ע הרב (ס"א), וכן כתבו השולחן הטהור (ס"א) והכף החיים (סק"ד). וראה בשלחן הטהור שכתב עוד שהמסיר את הציציות ומניחם עד שיוזמן לו בגד אחר הוא בכלל הכתוב (במדרש ט"א) 'ואת מצותו הפך'. אמנם באשל אברהם (בוסטאטש, סי' א) הסתפק בזה ונשאר בצ"ע. ולענין אם מותר להסיר חוטי ציצית מטלית גדול לטלית קטן, הביא המשנה ברורה (סק"א) שבשו"ת בית יהודה (עיינאש, י"ד סי' טז) כתב שהוא הדין שמוותר להעביר מטלית גדול לקטן כיון שקדושתם שווה, ואין בזה משום מעלין בקודש ואין מורידין. אולם

החזרת פח אשפה בשבת אחר ריקונו

בבית יש פח אשפה גדול העומד על גלגלים. במהלך השבת התמלא הפח עד שלא היה בו עוד מקום להשליך פסולת נוספת, ולכן רציתי להוציאו אל פח האשפה המרכזי שברחוק ולרוקן לתוכו את תכולתו. לאחר שארוק את הפח והוא יהיה ריק לחלוטין, האם מותר יהיה להחזירו בשבת לבית?

ת. אם הפח היה ריק בכניסת שבת מותר להחזירו, אך אם הפח היה מלא בכניסת שבת אסור להחזירו לבית.⁴

ניתוח בימי בין המצרים

לבני אירע שבר באחת מאצבעותיו. לאחר כשבוע של מעקב רפואי קבע הרופא כי השבר אינו מתאחה כראוי, ויש צורך לבצע ניתוח לתיקונו. מועד הניתוח נקבע לסוף חודש תמוז, בימי בין המצרים. האם יש להימנע מעריכת ניתוח בימים אלו משום שהם ימי פורענות, או שכאשר מדובר בניתוח רפואי הנצרך לבריאות מותר לבצעו אף בבין המצרים?

ת. יש להיזהר שלא להיכנס למקום סכנה בימי בין המצרים.⁵ לענין ניתוח או טיפול רפואי הסובל דיחוי, יש מן הפוסקים שהורו להימנע מלעשות בימים אלו.⁶ אך בכל אופן יש תועלת במה שיעשו זאת מוקדם יותר, ויש

חובת תענית במי שהפיל תפילין על הארץ, כתבו הפוסקים (חיים שאל שם, יפה ללכ סי' מד סק"ב) בן איש חי שנה ארשת חיי שהיה אוח"ח, כי חיים מ' מ' (סק"ה) שיש להקל לפדות התענית בנזקד למי שהוא תש כח וקשה עליו התענית, או לצרוב מדרבנן שיתמנע בלימודו אם יתענה.

4 בשו"ע (א"ח סי' סח ס"ה) כתב 'אף על פי שמותר להוציא גרף של רעי ועבית של מי וגלים אסור להחזירם, אלא אם כן נותן לתוכם מים, והטעם בזה הוא לפי שהגרף עצמו גם כן מאוס ודוני כמקצה מחמת גופו, ולכן אין להחזירו לבית אלא אם כן נותן לתוכו מים שאז מטלטלין אגב המים. ואם כל זה הוא בגרף של חרס או עץ שהיה בימיהם, אך פחי אשפה בזמנינו על פי רוב אינם מאוסים כיון שמשתמשים בתוכם על ידי אשפתונים ואינם נעשים מוקצה. ואף כאשר הפח מלוכלך יש להקל שאינם מוקצה מחמת גופו, לפי מה שכתב במחשבות ברורה (ס"ק קל) שדין זה הוא רק בגרף העשוי מחרס או עץ, אבל גרף העשוי מתכת אין דינו כגרף של רעי אם הוא נקי ואין לו ריח רע. ובזמן איש (א"ח סי' מה סק"ה) כתב שח"א כאשר אינו נקי אינו נעשה מוקצה כיון שיוכל לרחוץ, ולכן פח האשפה ששיעוים בגרף כלל מפלסטיק או מתכת אין איסור מטלטל מחמת מאוסות. ולפי זה פח שהיה ריק בכניסת שבת דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, כיון שהוא מיועד לנתינת אשפה שהיא מוקצה בתוכו, והוא ככיס המיוחד לנתינת מעות המבואר בשו"ע (א"ח סי' ס"ה) שהוא מוקצה אף כאשר אין בתוכו מעות, ומותר להחזירו הבינה כדי להמשיך להשתמש בו שהרי זה מטלטל לצורך גופו שמותר בכלי שמלאכתו לאיסור, וכמבואר בשו"ע (א"ח סי' שח ס"ה) אף אם כניסת השבת היה אשפה בתוך הפח נעשה הפח בסיס לדבר האסור, ודינו כדן האשפה שבתוכו שאין מטלטלה כלל כיון שהיא מוקצה מחמת גופו. ואולם כאשר הפח מתמלא והוא מופרע לו מותר לרוקנו לפח ציבורי ברחוב כדי 'גרף של רעי' שהתירו חז"ל לפנותו בשבת משום כבוד הבריות, ולכן מותר לצאת עם הפח לעבר פח טמון המבואר בתורה ולרוקן את האשפה שבתוכו, אך אין להחזירו אחר כך לבית, כיון שהפח עצמו אסור מטלטל מדין בסיס למוקצה מחמת גופו, ויש שהיה מותר להוציאו כדי לפנותו מכל מקום יהיה אסור להחזירו.

והנה יש לדון בזה באופן שרצוה להחזיר את הפח לבית כדי שיוכל להמשיך להניח בתוכו עוד אשפה, שהרי נתבאר בדיון 'גרף של רעי' שחז"ל התירו מטלטל מוקצה מחמת כבוד הבריות, ובספר דבר צבי (א"ח סי' קצ) שהסתפק האם היתר 'גרף של רעי' נאמר רק על מטלטל הדבר המאוס עצמו שהתירו מטלטלו אף שהוא מוקצה, או שכמו כן התירו חז"ל מטלטל שאר דברי מוקצה כדי לכסות בהם דברים מאוסים, ולפי צד זה אין כאן היתר מותר להחזיר את הפח לביתו אף שהוא מטלטל מוקצה, כיון שעושה כן כדי להכניס לתוכו אשפה נוספת

להקדים ואין לחוש.⁷

רחיצה בים ובבריכה בימי בין המצרים

בימי בין המצרים שנוהגים להימנע מדברים שיש בהם משום סכנה, האם מותר לנסוע לים או לבריכת שחיה?

ת. מותר לרחוץ בים או בבריכה בימי בין המצרים עד ראש חודש אב.⁸ ויש שנמנעו מזה.⁹

טלית חדשה בימי בין המצרים

בחסידי ה' אני זוכה להכניס את בני בבריתו של אברהם אבינו עליו השלום בימי בין המצרים. לצורך הברית ברצוני לקנות טלית חדשה וללבושה לראשונה במעמד הברית. האם מותר לקנות ולחדש טלית בימים אלו?

ת. בעל ברית יכול לקנות טלית חדשה.¹⁰

הלואה בתנאי שיפסיק לעשן

ראובן הסכים להלוות לשמעון סכום של מאה אלף שקלים, בפריסה נוחה של מאה תשלומים חודשיים. אולם התנה עמו תנאי אחד: במשך כל תקופת ההלוואה, עד לפירעון התשלום האחרון, יימנע שמעון מעישון. שמעון הסתפק אם אין בכך איסור ריבית, שהרי המלוה מתנה את ההלוואה בקבלת טובת הנאה. השיב לו ראובן שאין כאלו

ע"פ דברי השו"ע (סי' תקנ"ז ס"ה) 'צריך לזהר מ"ו בתמוז עד ט' באב שלא ללך יחידי מד' שעות עד ט' שעות משום שבהם קטב מירי שולט'. ומביא ששאל את הגר"ש אלישיב אם הוא הדין שיש לחוש למעשות ניתוח בשעות אלו והסתפק בדבר, ולכן רצו לחקות את היתוח לשעות אחרות, או בשעות הבוקר המוקדמות או בשעות אחר הצהריים.

8 הליכות שלמה (מועדים) בין המצרים פ"ד סי' הערה (13) בשם הגר"ש אויערבאך שמומר לרחוץ בים בימים אלו. עוד הוסיף: 'והמורגל בפי הבריות דלא שרי אלא אם כבר רחץ בים קודם לכן אמר רבינו שאין ללך יסוד כלל וטועה מורה ה"א. וכן פסק הגר"ש אלישיב (אשרי האיש אורח פ"ד פרק ט"ו ס"א). והגר"ש וואזנר (קובץ מית לוי בין המצרים אות ט"ז) אמר שמי' יש להימנע מלהתרחץ במים עמוקים משום שהעת מסוגל לרעה. וכן' כתובות והנהגות (ח"ב סי' רס"ט) מ"ו בתמוז עד ט' באב ויזהר שלא לרחוץ כלל בנהרות משום דבדאי שכיחי מוזיקים. וכן במקור חיים (לחות) איך קצור הלכות סי' תקנ"ז ס"ה) כתב: ראיתי נמנעין מלהרחוץ בנהרות מפני הסכנה והעת מסוגל לרעה. וכן מובא בספר שער המלך (הגר"מ אב"ד ווילקאשט, ח"ב שער 2 פרק 3 ד"ה לב): יש להזהר את העולם שימנעו מן הרחיצה בנהר כיון שימי בין המצרים צריכים שמירה מעולה, כיון שהם ימי זעם והמזיקים שולטים ועלולים לנגח בני אדם וחס ושלום ואותיות רחיצה' יכול ליהפך ל'רחיצה' ע"ש. ובשדי חמד (ח"ה) פאת השדה מערכת בין המצרים סי' א' אות 1 הביא מספר משא חיים (למורה"ח פלאי) מערכת אות 1' ערך בין המצרים סי' 6 שכתב שעשו הסכמה ותקנה בכח תורתם הקדושה שמימי י"ו בתמוז עד אחר תשעה באב לא יוכל שום בר ישראלי ללבוש בגדים ופרסדים ועל שפת הים והנהר ולא לגנן בשום גינות וזולת ברית מילה בלבד.

וכן כתב במאורות יצחק (הגר"ש שלינגר חלק המנהגים ע"ה) שבע"ק מכתבו המפורסם הקפידו שלא ללך לרחוץ בים. 10 בשו"ת רב פעלים סי' כ"ט) כתב להיתר לחדש טלית של מצוה. ובשו"ת אורח משה (א"ח ח"ב סי' 6) כתב שאין לקנות טלית בבין המצרים ואע"ג דכוונת קנייתו לא מצוה ומותר לקנות תפילין דלא אסור מן משא ומתן ואולי לרוקן מצוה אין איסור כלל, מכל מקום בטלית אסור מהטעם שהוא בגד שצריך לברך עליו שהיוצא ממש"כ בשו"ע (סי' כ"ב ובס"א סק"א) ואין מברכים ברכה זו בבין המצרים. אולם בעל ברית שכבר מברך שהחינו בברית לא שייך טעם זה וממילא מותר לקנות משום שהוא לצורך מצוה. ולענין שפורות נחלקו הפוסקים אם מותר לבעל ברית להסתפר לכבוד המילה (שע"ת סי'

הנאה עבורו, אלא אדרבה שמעון הוא שנהנה מהפסקת העישון ומשמירת בריאותו. האם מותר להתנות הלואה בתנאי כזה, או שיש בכך משום איסור ריבית דברים ויותר מכך?

ת. אף שהתנאי להלוואה הוא התחייבות שהיא טובת הלווה, הדבר אסור ויש בכך חשש ריבית, וכדי להתיר יש לעשות 'היתר עסקא'.¹¹

לומר לגוי לבשל בכלי הטעון טבילה

סבי שיחיה מתגורר לבדו ומסתייע דרך קבע בעובד נכרי המסייע לו בכל הנצרך ביום יום. אתמול נשבר הקומקום החשמלי שבו היה משתמש, ומיד הלכתי לקנות עבורו קומקום חדש כדי שלא יישאר ללא אפשרות להכין לעצמו שתייה חמה. לאחר שחזרתי לביתו נזכרתי שהקומקום החדש טעון טבילה כלים, ואסור להשתמש בו קודם הטבילה. מקווה הכלים נמצא במרחק רב מביתו, ואין באפשרותי לטבול את הקומקום אלא בשעות הערב. בינתיים סבי מעוניין לשתות תה. האם מותר לבקש מן העובד הנכרי להרחיח מים ולהכין תה באמצעות הקומקום החדש טעון טבילה, או שגם שימוש הנעשה על ידי נכרי אסור לו עוד הכלי לא נטבל?

ת. אסור לומר לגוי להכין מאכל בכלי החייב טבילה,¹² אך יכול להקנות את הקומקום לגוי ולחזור ולשאול אותו ממנו.¹³

המשך בעמ' ד'

תקנא סק"א, שעה"צ סק"ד). ונהגו שלא להקל בזה. 11 כתב ה"ח (י"ד סי' קס סק"ה) שאסור לומר לגוי מותר להלוא לומר ללואי ללואי שיתן לך כסף, משום שהמלווה היה נותן פרוטה לשון אדם שישתדל לומר ללואי, וכעת נהנה מהלווה אומר כן ללואי וא"צ ליתן לאחר פרוטה. ומבואר שאע"פ שהנאה וקבלת הכסף הוא הלואה, אע"פ אסור אם המלווה דורש ממנו כן משום ההלואה שנותן לו משום שהמלווה היה נותן פרוטה כדי שיתקיים רצונו. וכן כאן היה נותן פרוטה ללואי כדי שיתחייב לשלם להוראותיו שלא יעשן, ולכן יש בכך חשש איסור ריבית. וראה בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תס"ז) ששאל במי שמלווה לאדם שאינו שומר תורה ומצוות ע"מ שמכאן ואילך ישמור מורה חמור כפי שיוהרה המלווה, דהוי ריבית משום שהמלווה יצוהו לפעמים דבר שאינו חייב מעיקר הדין כגון תפלה בצבור אף באופן שמיני פסוק, ובאופן זה בדאי הוי ריבית, ואע"פ שהיה לטובת הלווה והמלווה אינו מקבל שום דבר לעצמו אע"פ הוי ריבית. וכתב עוד שטעם לאיסור משום דיש בעצם קבלת מרות המלווה שיעבוד ללווה אף שהוא לענין המצוות ויש גם הנאה מלווה בכך, וכן הוא גם כאן. וראה בקונטרס דיני ריבית המצוות (קונטרס אחרון לפיק אב"ד ד' עמ' ר"א). ודוקא כשלושה מקומות של עצמו, אבל אם הוא מלווה מקומות של אחרים [כגון בבאי של קופת גמ"ח, שהסכמים שבו הם פקדונות של אחרים או מעות צדקה], אין בזה חשש ריבית, שהרי התנאי שאין לו ריבית הבאה מלווה מלווה, שהרי התנאי היא של הנגבא, ובעלי המזון אין להם שום הנאה מקיום התנאים של הלווה, ואינו אלא לטובת הלווה עצמו. ובחלקת בנימין (סי' ק"ק) כתב שאם ניכר שאין למלווה שום הנאה מתנאי זה, ואינו עושה זאת אלא לטובת הלווה ויודע בעצמו שיש לו רצון להחזיר פרוטה על עצם קיום התנאי מותר. וכן ראה בברית יצחק (עיקרי דינים פ"ה הערה 1) שאם מלווה לעני ומתנה עמו שימנע נותנים שיתחייבו לפרוע עבורו, מותר, שאין זה אלא לבטחון הפרוע.

12 בשו"ת מהר"ל דייקן (ק"א סי' אות קל) כתב שיש לענין אם מותר להשתמש בכלי שאינו טבול על ידי גוי, ועל הצד שאסור כתב ב' טעמים: א' משום איסור אמירה לעכ"ם, א' משום שנשכח כאלו הוא עצמו משתמש בכלי. ובשו"ת לבושי מרדכי (י"ד תניא סי' א') אמר בפשטות לאיסור, והוסיף שאפילו אם הגוי עצמו השתמש בכלי שאינו טבול לצורך ישראל, או שהאכל נפל ממליו לכלי שאינו טבול, יש חוב להוציא את המאכל ולהעבירו לכלי אחר, כיון שחייב האיסור הלווה להשתמש בכלי שאינו טבול לצורך ישראל.

13 ברמב"ם (מאכלות אסורות פ"ה ה"ו) ובטו"ש (י"ד סי' ק"א) מבואר שכלי השאולים מהגוי אינם חייבים בטבילה, ובתורת הבית להרשב"א (הקצ"ה ב' ד' ש"ד) כתב הטעם בזה לפי ששאלו ושכירתו אינם קונים, ולא חייב הכתוב טבילה אלא כלים של ישראל. ובאיסור והיתר (כלל נח אות פ"ט) כתב הטעם לפי שאין

בדבריו מבואר שכתב לדבריו גם בדעת המרדכי שאם המשקים לפניו אפילו לא קבע על היין פוטר כל מיני משקים].

שתה מעט יין

בשו"ת יחזק דעת (ח"ה סימן כ) האריך להוכיח כי ה' הטובה עליו שכן הוא בוודאי שהברכה על היין של הקידוש פוטרת כל המשקים, אך כתב שדי אם טעם מעט מהכוס של הקידוש להחשיב שאר כל המשקים כטפלים ליין. בבאור הלכה (שם ד"ה יו) גם כתב כן בשם הדרך חיים שאם טעם מעט מהכוס של הקידוש פוטר כל מיני משקים, אך כתב שאין להקל רק אם שתה כשיעור 'מלא לוגמיו'. ואם שתה פחות מכך יפטור הברכה על ידי אדם אחר או על ידי מאכל אחר שברכתו שהכל. וכתב הפסקי תשובות (סי' קעד הערה 17) ששמע מוקנים כי לשעבר נהגו הכל לפטור כל המשקים גם בשתייה מועטה של יין, וכדעת הדרך חיים.

העולה בנידון ברכה ראשונה

לפיכך, המקדש על היין ושתה ממנו כשיעור מלא לוגמיו, ולאחר מכן שתה מים או שאר משקים קודם הסעודה, אינו מברך עליהם ברכה ראשונה, שכן הם נפטרים בברכת היין.

ברכה אחרונה

עוד יש לדון לגבי ברכה אחרונה על אותם משקים. מצד אחד, כיון שהיין פוטר את המשקים אף לענין ברכה אחרונה, היה מקום לומר שכשם שברכת המזון פוטרת את יין הקידוש, כך תפטור גם את המשקים שנגזרו אחריה. מאידך, אפשר שברכת המזון פוטרת רק את היין עצמו, והוא חלק מצרכי הסעודה, ואילו המשקים שנשתו קודם הסעודה אינם שייכים לסעודה ואינם נפטרים בברכת המזון.

ברכה אחרונה על יין שלפני המזון

שתה יין קודם הסעודה והוציא בזה ידי חובת היין שבתוך הסעודה, כתבו התוספות (פסחים ק"ה יד יו) שאין צריך לברך ברכה אחרונה על היין ששתה קודם הסעודה, דכיון שהיין שלפני הסעודה בא לפטור את היין שבתוך הסעודה הוא שייך לסעודה ונפטר בברכת המזון של הסעודה. אולם דעת הרא"ש (פסחים פרק י' סימן כד) שכל שתיית יין שקודם הסעודה היא צורך הסעודה לפתוח את הלב לאכילה, ולפיכך השתיה היא חלק מהסעודה ונפטרת בברכת המזון של הסעודה.

יין של מצוה קידוש והבדלה

בשולחן ערוך (סימן קעד סעיף ו) פסק כדעת הרא"ש שכל שתיה של יין היא צורך הסעודה, אמנם אם הבדיל קודם הסעודה הרי שתיית היין שלצורך המצווה אינו לפתוח את הלב לאכילה, ולכן אם עומד לשתות בסעודה עצמה גם כן יין, כיון שפוטר בברכת הגפן של ההבדלה גם את היין של הסעודה, השתיה של ההבדלה נעשית לחלק מהסעודה ונפטרת בברכת המזון של הסעודה. אמנם אם אינו שותה צריך לברך על היין של ההבדלה ברכה אחרונה מעין שבע, כמבואר כל זה בשולחן ערוך (סימן רצט סעיף ח). שונה מזה שתיית יין של קידוש, דכיון שהוא צורך הסעודה שהרי אין קידוש אלא במקום סעודה, והוא כדברי הבאים מחמת סעודה שאין צריכים לברך אחריהם, וכמבואר בשולחן ערוך (סימן רעב סעיף י).

דעת הראשונים

בשו"ע הרב (קונטרס אחרון סימן קעד סק"ז) כתב שדברי הרא"ש שייך שקודם הסעודה נפטר מברכה אחרונה מצד שהיין בא לפתוח את הלב לסעודה הם כמעט

היין, אפשר לפרש שהיינו כדי להוציא גם משקה שאינו עומד לפניו, אבל כדי להוציא משקים שלפניו אפשר שהיין מוציא אפילו לא קבע עליו.

יין של מצווה

הגרעק"א (הגהות לשו"ע שם) הביא בשם ספר בתי כהונה (חלק ג סימן א עמ' א), שכוס של ברכת מצוה אינה פוטרת שאר משקים, משום שאין שתיית היין נעשית מחמת רצונו לשתות אלא לצורך קיום המצווה. הגרעק"א ציין על דבריו למגן אברהם (שם ס"ק יא) שכתב שברכת היין של קידוש פוטרת את המשקים, ולכאורה נראה שבה להעיר כי המגן אברהם חולק על דבריו. אך בדעת תורה (שם סק"ב) כתב שיש לחלק בין כוס של קידוש לשאר כוסות של מצוה, שכן 'אין קידוש אלא במקום סעודה', וממילא המשקים הבאים לאחר הקידוש נחשבים טפלים לו ונפטרים בברכתו.

והנה המעיין בגוף דברי בתי כהונה (שם) יראה שאין דבריו נסתרים כלל ממה שכתב המגן אברהם, לפי שבבתי כהונה יסד דבריו על מה שכתב הרשב"א (ברכות מב). שאין שתייה מעט יין פוטרת שאר המשקים, אלא דווקא בקבע עצמו לשתיה, ושכן הוא לשון הלבוש (סימן קעד סעיף ב), וגם במה שכתב המרדכי שאין היין פוטר את היין שאינו לפניו רק בקבע לשתות, דמוכח שעיקר היסוד שהיין פוטר מצד ששאר כל המשקים טפלים לו, ואם כן אם לצורך מצווה מברך על הכוס וצריך לשתות מעט יין, גם אם הוא נהנה מהיין היא הנאה של מצוה, ואין כאן שתיה של יין ששאר כל המשקים ראויים להיות טפלים לשתיה זו.

ושוב כתב להקשות על דברי עצמו מיין של קידוש שמוציא בו כל שאר המשקים, וכתב לחלק כי ביין של קידוש גם כשהוא עצמו נשתה לצורך המצווה, הרי תיכף עומד ליישב בסעודה ולשתות בה יין, והכל נפטר בברכה הגפן הנאמרת על הקידוש, ונמצא שהיא ברכה חשובה על שתית היין שבסעודה, והיא מוציאה כל מיני משקים. והוא הדין במי ששותה כוס של ברכת המזון רק מכוון להוציא בה שתייה של יין נוספת, שמוציא בזה כל שאר המשקים. ובעיקר דבריו שהשווה דברי הרשב"א שהצריך לקבוע על השתיה לדברי המרדכי שהצריך זאת רק עם המשקים שלא לפניו, ניכר שהבין שגם אם בנקודה זו נחלקו, בוודאי לדעת כולם שורש מה שפוטר שאר משקים, בזה שהם טפלים לשתיה העיקרית של האדם, וזה לא שייך לומר ביין של קידוש.

למעשה, סתימת הפוסקים היא שלא לחלק בין יין של רשות ליין של מצוה, ואפשר טעמם שאחר שעיקר מציאות היין חשובה אין מדקדקים מאיזה טעם הוא שותה כעת את היין, לומר שאם הוא מטעם של מצווה אין שאר המשקים טפלים לו, אלא לעולם כל ששותה משקה החשוב של יין ומברך עליו כבר ברך על העיקר שלפניו ועלתה הברכה גם על שאר כל המשקים שלפניו.

וכן מבואר בשו"ע הרב (שם סעיף ד) שאפילו בכוס של ברכה כמו קידוש והבדלה, והרי בכוס של הבדלה אין צריכים סעודה, ומשמע שכל ברכה על שתיית יין מועילה לפטור שאר המשקים. יתר על כן, הבאר היטב (שם סק"ט) הביא בשם גינת ורדים (אור"ח כלל א סימנים א-ג), שאף כוס של ברכת המזון פוטרת את המשקים שלאחריה. וגם המשנה ברורה כלל לא הביא לעיקר יסודו של הבתי כהונה. [המהרש"ם כתב (דעת תורה שם) שהפוסקים נחלקו על בתי כהונה משום שעיקר דבריו מוכחים שסבר כמאן דאמר שרק אם קבע על היין פוטר כל מיני משקים, אמנם

ששותה האדם, ולמדו מכך שכאשר מברכים על העיקר שלפניו ומוזים עליו אין צורך לברך גם על הטפל לו, ולכן בסעודה על הפת אין צריכים לברך על השתיה שבתוך הסעודה אף כי השתיה כלל אינה מוזינה. ואין הדברים שווים, כי בפת אין הלכה כרבי חייא שמצד עצם החשיבות הפת היא פוטרת כל מיני אוכלים, אלא רק אוכלים שבאים כטפלים לסעודת הפת, אבל ביין הלכה כדבריו שעצם חשיבות משקה היין פוטר כל מיני משקים. וטעם זה הובא גם בתוספות (ברכות מב. ד"ה אי הכי) וכן כתבו הפוסקים (שו"ע הרב סימן קעד סעיף ד, משנה ברורה שם סק"ב).

נמצא הטעם שבברכה על הגפן נחשב שכבר בירך על העיקר שלפניו, ומשכך כל המשקים טפלים לו, אבל לא שהברכה של הגפן חשובה ופוטרת כל שאר המשקים, ודווקא מי ששותה מפרי הגפן פוטר בכך את שאר כל המשקים ולא מי שרק שומע את הברכה על הגפן אך הוא עצמו שותה רק משאר המשקים, וכמבואר במשנה ברורה (שם סק"ג).

שתיית ארעי

לשון הרשב"א (ברכות מב. ד"ה יו) 'בקובע עצמו לשתות קאמר, שאז טעונין ברכה אלא שהיין פוטרתו'. וכן כתב בספר שבלי הלקט (סדר ברכות סימן קמג) בשם רבינו יצחק ב"ר שמואל: 'שקובע מקום לשתיה בלא סעודה כמו יין שלפני המזון'.

וכן הוא לשון הלבוש (סימן קעד סעיף ב) שאם קבע עצמו לשתות יין פטר שאר משקים, וכן כתב בעולת התמיד (שם ס"ק ב) שדווקא אם קבע עצמו על יין מוציא שאר משקים, ושכן משמע בלבוש, וכן הסכים בנשמת אדם (כלל נה סק"א). [אבל באליהו רבה (שם סק"ב) דחה את הדיוק מהלבוש].

במרדכי (ברכות סימן קג) כתב שבזמן הזה שאין רגילים לקבוע על שתיית היין, כדי שהיין יפטור כל המשקים צריכים שיהיו המשקים עומדים לפניו בשעת הברכה, ומבואר שכאשר הם לפניו היין מוציא את כולם אפילו שלא קבע על שתיית היין. ונראה טעמו שכאשר קבע מקום לשתיית היין אז גם אם שאר המשקים הגיעו מאוחר יותר, יש להם שייכות עם שתיית היין, אבל כאשר לא קבע אין לשאר המשקים שייכות לברכה על היין, וצריכים לברך עליהם מתחילה.

בצל"ח (ברכות מא: לתוס' ד"ה ויין) כתב שבמרדכי במקום אחר (שם סימן קלו) מבואר שרק בסעודת פורים או ברית מילה היין פוטר שאר משקין. והנה דברי המרדכי שם הם קצרים, ודברי המרדכי מובאים גם בהגהות מיומנויות (דפוס קושטא ברכת פרק א, ובבתי יוסף סימן ריג) ושם מבואר שהנידון הוא באדם אחד השותה מבקש להוציא בברכתו את חבריו שאינו מוציא רק בשתייה שיש בה קביעות, ולא באדם המברך לעצמו שהוא מוציא בברכתו גם שאר משקים.

גם במגן אברהם (סימן קעד ס"ק יא) מוכח שאפילו לא קבע על היין פטר שאר כל המשקים, שהרי כתב שאם ברך על היין של הקידוש הוציא שאר כל המשקים, והרי שתיית היין שבקידוש אין בה קביעות על היין.

וכתב בשער הציון (שם סק"ה) שכן היא הסכמת האחרונים שאפילו לא קבע על היין פטר כל המשקים, והביא כן עוד מהכרעת השיירי כנסת הגדולה (שם, בית יוסף, סק"י), של"ה (ספר עמק ברכה כלל יב סק"ב בהגה), דרך החיים (הלכות קידוש, על איזה יין מקדישים סעיף ח) שו"ע הרב (שם סעיף ד), רבי מרדכי בנעט (מרדכי שם אות קד), והוסיף שכן גם משמע משאר כל הראשונים שלא הזכירו כלל שיהיו צריכים שיקבע שתייה על היין, וכתב שגם מה שכתב הרשב"א שקבע על שתיית

דעת יחיד, אבל דעת כל שאר הראשונים שלעולם אין אומרים ביין שהוא בא כדי להמשיך את הלב לסעודה, ומטעם זה כתבו הראשונים (מלחמות ה' פסחים כד: ור"ן שם ה' ולענין) שכוס הראשון של ליל הסדר אינו יכול להיפטר בברכת המזון, שהרי את היין שבתוך הסעודה מוצאים במה שמברכים על הכוס בשני פרי הגפן, הנה שלא כתבו כי עצם שתיית היין קודם הסעודה יש בה משום פתיחת הלב לסעודה, ועוד דייק זאת מראשונים נוספים. גם בביאור הלכה (סימן קעד סעיף ו' ד"ה וכן) ציין שהכרעת השולחן כדעת הרא"ש אינו דין ברור, שהרי ראשונים רבים חולקים.

ברכת אחרונה על שאר משקין שלפי הסעודה

למבואר עולה דעת הראשונים כי מי ששותה שאר משקין אחרי שתיית היין של הקידוש, בברכה ראשונה אינו חייב שהרי היין פוטר כל מיני משקים, אבל בברכה אחרונה על היין אינו מברך משום שהוא בא לצורך הסעודה לפתוח הלב לאכילה או כקידוש של הסעודה, אבל על השתייה שאינה צורך הסעודה חייב לברך ברכה אחרונה.

אמנם לא כל האחרונים סברו כן, כי בעולת תמיד (סימן קעד ס"ק ה') כתב להשוות שתיית שאר משקים לשתיית יין שאפילו שותה רביעית קודם הסעודה פטור מברכה אחרונה, וכן כתב באליה רבה (ס"ק יג'), וכן עולה הכרעת ה"ז (סק"ט). אמנם במגן אברהם (ס"ק יד') כתב שדווקא יין שמושך תאוות האכילה הוא צורך סעודה, ולא שאר משקים. באליה רבה (ס"ק יג') הביא למחלוקת זו, וכתב שאפילו שאין שאר משקים מושכים ממש את תאוות האכילה, מכל מקום הם פותחים הבני המעיים, ומאפשרים את האכילה.

וכאמור הכרעת האחרונים כולם כדעת המגן אברהם, וכמו שפסק המשנה ברורה (ס"ק כה') והביא דבריהם בביאור ההלכה, וכתב שאחר שגם עיקר דעת הרא"ש להקל ביין שמושך תאוות האכילה נחלקו עליו רוב הראשונים, כיצד נקל עוד להרחיב ההיתר גם לשאר מיני משקים.

כאשר שותה משקים אלו גם בתוך הסעודה

בשולחן ערוך (שם סעיף ז') הביא מחלוקת הראשונים האם הסעודה פוטרת מברכה על השתייה שבתוכה, וסיים שהרצא לצאת ידי ספק ישתה מעט קודם הסעודה ויכוון לפטור מה ששותה בתוך הסעודה. והרמ"א כתב שכבר נהגו להקל שכל המשקים שבסעודה הם חלק מגמור ממנה ואינם צריכים ברכה.

וכתב המגן אברהם (סימן קעד ס"ק יד') להסתפק באופן ששותה גם בתוך הסעודה מיני משקים, וכתב כי לדעת הראשונים שיש לברך על השתייה שבתוך הסעודה, אם כן צריך ברכה אחרונה אחר השתייה שקודם הסעודה, כמו ביין של הבדלה שחייב בברכה אחרונה, כיון שאין היין מגיע לצורך הסעודה, ורק אם שותה יין גם בתוך הסעודה, ומוציא בברכה בעל היין של ההבדלה את היין שבתוך הסעודה, אינו חייב בברכה אחרונה. אך כתב כי לדעת בעל המאור (פסחים כד:) אם שותה יין בתוך הסעודה, גם אם אינו מוציא את היין שבתוך הסעודה ביין שלפני הסעודה, כיון שיש כאן המשך של שתיית היין מקודם הסעודה לתוך הסעודה, מוציא את היין שקודם הסעודה ביין בברכה של הסעודה. ואם כן גם בשתייה אם ממשיך עצמו לשותה גם בתוך הסעודה הרי הכל שתיה אחת, והברכה שמוציא את השתייה שבתוך הסעודה מועילה גם לשתייה שקודם הסעודה. על כן כתב המגן אברהם שלא ישתה כשיעור רביעית קודם הסעודה.

בשולחן ערוך הרב (קונטרס אחרון סימן קעד ס"ק יז') תמה על ספקו של המגן אברהם, שהרי טעם בעל המאור מצד שברכת המזון פוטרת ברכת מעין שלש אך אינה פוטרת החיוב בברכת בורא נפשות, והרי כן הסביר הר"ן את דברי בעל המאור. ועוד כתב שגם אם נבאר דברי בעל המאור כדעת המגן אברהם, הרי נחלקו עליו הראשונים (שם) וגם להלכה נפסק שלא כדבריו (סימן רצט סעיף ח'), וכן מבואר במגן אברהם שם (סק"י) שהכרעת הרמ"א אינה עולה כדעת בעל המאור. ועל פי זה פסק (שם סעיף ו') וסימן רצט ס"א') להכריע ספק זה שאם שותה קודם הסעודה משקים נוסף מלבד יין הקידוש - חייב לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה.

גם בשער הש"ך (סימן קע"ח) פסק שלא כדברי המגן אברהם, ועל פי זה פסק במשנה ברורה (שם ס"ק ב') שצריך לברך על השתייה שבתוך הסעודה, ואם אכל מהם לפני הסעודה והברכה עליהם פוטרת את הפירות שבסעודה, יוצא ידי חובה בברכת המזון, אבל על הפרי האדמה שאין מברכים עליהם בתוך הסעודה כי הם טפלים לה, שצריך לברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה. בשער הציון (שם) העיר על הח"י אדם (כלל מא סעיף ב') שפסק כהמגן אברהם לחוש לשיטת בעל המאור שכל שאוכל מאותו המין קודם הסעודה ובתוך הסעודה, הכל ענין אחד ויוצא בברכה אחרונה של ברכת המזון, והרי איהו גופא (נשמת אדם שם ס"ק א') השיג על המגן אברהם, ומדוע לא פסק כדבריו.

ובאמת שכן יש לתמוה על המשנה ברורה שכאן הכריע דלא כספקו של המגן אברהם, ואילו בביאור הלכה (סימן קעד סעיף ו' ד"ה ואפילו) הביא לדבריו ונראה כמסכים שיש לחוש לספק זה, ושמה מה שהביא בביאור ההלכה לספקו של המגן אברהם היינו שלכתחילה יש לחוש שלא לשותה יותר מרביעית, אך אם שתה, ההכרעה היא לברך ברכה אחרונה, ושלא כמגן אברהם שהעמיד הדבר בספק גם בדיעבד, וזה מה שכתב כאן המשנה ברורה שיברך ברכה אחרונה.

הכרעת האר"י ז"ל

בברכי יוסף (סימן קעד ס"ק ב') הביא דעת האר"י ז"ל מספר נגיד ומצוה שיש לחוש לדעת הראשונים שיש לברך על מים ומשקים שבתוך הסעודה, ולכן ישתה קודם הסעודה פחות

תיווך דירה לקרוב משפחה

קרוב משפחה הציע לבן משפחתו דירה מסוימת, קישר בינו לבין המוכר וסייע בקידום העסקה, אך כל זאת נעשה בסתמא, מבלי שסוכם מראש על תשלום דמי תיווך או על כך שהוא פועל כמתווך בשכר. לאחר שהעסקה הושלמה, ביקש הקרוב לקבל דמי תיווך. האם בנסיבות אלו זכאי הוא לדמי תיווך, או שכוון שלא הותנה מראש שישולם לו שכר, הרי שנחשב כמי שפעל לטובת קרובו ללא תמורה?

ת. יכול ליטול שכר¹⁴, אא"כ מלכתחילה עשה את הדבר כהגשת עזרה לקרובים¹⁵. ואם הוא משמש כאבי המשפחה במנהל את העניינים, אינו יכול ליטול שכר¹⁶.

ראה כסף מרחוק וביקש מחבירו להרים עבורו

ראובן ושמעון הלכו יחד ברחוב, ולפתע הבחין אחד מהם בשטר של 100 שקל המונח על הקרקע. ראובן פנה לשמעון חברו, שהיה קרוב יותר למקום, ואמר לו 'הנה כסף, תרים אותו עבורי'. שמעון התכופף והגביה את השטר, ובאותה שעה התכוון לזכות בו עבור ראובן. אולם לאחר שהשטר כבר היה בידו, עלה בדעתו של שמעון אולי הוא רשאי לעכבו לעצמו. אולם, מאחר ובשעת ההגבהה הייתה כוונתו לזכות בשטר עבור חברו, לכן הגיע לשאלו: למי שייך השטר - האם למי שראה אותו ראשון וביקש מחברו להגביה עבורו, או שמא למי שהגביה אותו בפועל?

ת. ראובן שביקש ושמעון שיגביה עבורו, זכה בשטר¹⁷.

צריך טבילה אלא כאשר הכלי יוצא לגמרי מיד הגוי, ולא כאשר סופו לחזור לידו. ולפי זה כתב השו"ע (א"ח סי' שג"ו, י"ד סי' ס"ט) שאם שחם מלטבול הכלי בערב שבת יכול ליתנו במתנה לגוי ולחזור לשאלו ממנו ומותר להשתמש בו. ומוסיף הרמ"א (י"ד שם) שאף במקום שאין מקוה יכול לעשות כן. אך כתב ה"ח (א"ח ס"ס ס"ו, י"ד ס"ס ס"ח) שאין היתר זה מועיל אלא לשעה, אבל לאחר השבת או כאשר מודמן לו מקוה, כיון שהכלי ישתקע עולמית ביד ישראל הרי הוא כלקוח בידו וצריך לטבילו. בפנקס ארבע ארצות הובאה 14 תקנה שצוטטה מאוחר יותר בספרי האחרונים ולפיה תקנו שקרובים אינם מקבלים דמי שדכות. ובפרט במקום שבו הצצה המקורית הגיעה ממי שאינו קרוב, והקרובים סייעו לגמור את השידוך, שאין משלמים להם דמי שדכות (ראה ערות בני סימן קפ"ה ס"ק י"ד). משפט שלום שם סי' ו' בשם חוקי משפט אות א', וקונטרס משמרת שלום אות ה' בשם שולחן מהר"ם מינץ סימן ע"ד). ובמאמר (כלל קו אות כ'), ביאר הדבר שחששו שאחר שהעסק היה קרוב ליד ידיו נמצא המדובר ויאמרו שיש בידם בעיה כל שהיא וכיכול הקרובים הם שביאו לידו גמור וכן יפטר המדובר מדימי הסרסור. ואמנם כשליכא חשש זה, חייבים לשלם אף לקרובים. אמנם דעת הנודע ביהודה (תניא חושן משפט סימן לו) שקרובי משפחה שהתערבו בתיווך והביאו ליד ידיו, נמרים מקבלים את שרכם. וכן כתב בשו"ת חוט השני (סימן ג'). ובמהר"י בן לב (נח"א סי' ק"ה) פסק דאף במקום שאין נהוג שקרובים וטולים מעות, מכל מקום אם הוא הסרסור והעוסק במלאכה כממונה ובע"כ, אין סומכים לומר שעשה זאת בחינם והרשות בידו ליטול מעות.

15 ע"פ המבואר ברמ"א (סי' רמז סעיף יז) דכל שניכרים הדברים שנתנו לעשות בחינם, אינו יכול ליטול שכר. 16 כתב בשו"ת רבי ידידיה טיהא וי"ל (ח"ס ס"ק ס"ה) דאם הוא המוציא והמביא בענייני הבית או נעשה כבעל הענין עצמו שאינו יכול לתבוע דמי הסרסור, וכן הדין בביתו של אביהו ששטפל בשידוכיה כי אם גיסה ואינה

בגדר הפסק במקום שאסור לדבר

לאחר שקידשו בני המשפחה על היין כל אחד בתורו, מיהרו כולם ליטול ידיהם לסעודת חקל תפוחין קדישין, לחמי המשנה הועברו מיד ליד כשכל אחד מברך המוציא על החלות וממתין לקבל פרוסה מן החלה, שמעון גדול האחים שבירך בראשונה התקשה במעט להמתין זמן רב כ"כ ללא מעש, והחל לפזם לעצמו ניגון מניגוני השבת, אחיו ראובן שגם הוא כבר בירך מיהר לגעור בו "נו" "שה". לאחר שטעמו האחים זזת מהחלה, שאל שמעון את ראובן מה כ"כ הפריע לך בניגון שזיממת, לי זה לא הפריע ענה לו ראובן אבל לך זה מפריע שהרי הפסקת בניגון בין הברכה לאכילה, ראובן שעד עתה לא חשב שדבר זה נחשב להפסק, מיהר והגיב לאחיו שאם הניגון זה הפסק בין הברכה לאכילה, וודאי שגערתך ב"נו" "שה" הוי הפסק.

תשובה:

בשול"ע (סי' קס"ז ס"ו) יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה ואם שח צריך לחכות ולברך, ובמשנ"ב (ס"ק ל"ד) כתב דלכתחילה אסור להפסיק אפי' בשתיקה יותר מכדי דיבור [דהיינו כדי שאילת תלמיד לרב (ע"י סי' ר"ו ס"ק יא)]. אולם בדיעבד אם שהה בשתיקה, כל זמן שלא דיבר לא יחזור ויברך. ויש לדון כשמנגן בפיו, או כשמוציא הברות כל שהם שאינם מילה שלימה, האם דומה הדבר לדיבור ויחזור ויברך או שדינם כשהיה בשתיקה בעלמא, ודבר זה נשאל המנח"י (לענין ניגונים) (ח"ו סי' ט) ובדבריו הביא דברי המג"א בסימן קכ"ד על הא דכתב הרמ"א (שם סעי' ה') לא ימתין עם עניית אמן אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן ע"כ, וכתב ע"ז המג"א (בשם הגהות יש נוהלין) שאם החזן מאריך בניגון של ואמר אמן, יענה אמן מיד כי הניגון הוי הפסק,

ומקשה המג"א שהרי בסימן קכ"ח (סעי' מ"ה) כתב הרמ"א שאת "הריבון" שאומרים בשעה שהכהנים נושאים את כפיהם, יאמרו בשעה שמאריכים הכהנים בניגון התיבות שבסוף הפסוקים, והרחיב שם המג"א בשם תרומת הדשן שלא יאמרו את הריבון בשעה שאומרים הכהנים את התיבות עצמם של הברכה שהרי אז צריך לשתוק (כדאיתא שם סעי' כ"ו) אלא בשעה שמנגנים הכהנים בסוף התיבה, ואם תאמר כיון שכן לא תועיל האמירה (היות וגמרו הכהנים את המילה עצמה) ומתוך ש"ל דלענין זה לא חשיב עדיין סיום הברכה וכמו דאשכחן בשמע ישראל שמאריך ב"ד" שבאחד ומכוין בה שממליך את הקב"ה למעלה ומלטה ולארבע רוחות השמים וחזינן שאין זה סיום המילה לגמרי.

וא"כ [מעיר המג"א בסימן קכ"ד] מדוע אם החזן מאריך בניגון של ואמרו אמן הוי הפסק הרי זה חלק מהמילה? ומתוך "ומ" נראה לי שאם מאריך הרבה הוי הפסק" ע"כ, וכתב המנח"י שעל פי כל הנ"ל חזינן שניגון לא הוי הפסק רק בתנאים הבאים 1. דווקא כאשר ניגן בה קצת מגוף הברכה. 2. דווקא בסוף התיבה, אבל להתחיל ניגון אחרי שסיים בוודאי הוי הפסק לאמן וכ"ש בין ברכה להאכילה וכיוצא בזה עכ"ד. ולכאורה יש להוכיח מהנהוג בכל קהילות ישראל לנגן בתפילות שבת ויו"ט, ואם כאן הוי הפסק איך מותר הדבר, ולזה כבר התייחס השואל במנח"י שם וכתב שמזה אין להוכיח כיון שניגונים אלו הם חלק מהתפילה, אבל כשמנגן ניגון אחר הסתפק.

וכן בשול"ת שבת הלוי (ח"ה ט"ז) נשאל שאלה זו וכתב: הנה המעיין במג"א יראה דניגון באמצע התפילה או באמצע הברכה יחד עם התפילה והברכה זה אפי' לכתחילה מותר דחלק הזמר עם חלק הברכה משתלב לשבח אחד לזמר לשמך עליון וכו' משא"כ ואמרו אמן שהוא זירוז בעלמא של הש"ץ לעורר העונים לענות ואינו חלק מגוף הקדיש והתפילה, ובהמשך דבריו שם כתב שאף שוודאי לכתחילה לא יפסיק בניגון מ"מ יראה מדהזכירו הפוסקים הפסקת ניגון בדין עניית אמן דווקא ולא הזכיר בסימן ק"ד לענין הפסקה באמצע התפילה מזה לכאן יראה דדין הפסק ממש ליכא, ונפשו שאלת מע"כ, ומוסיף וכן יראה מפשטות תשובת מהר"ם שיי"ק או"ח ל"א.

ואחרי שראינו שלכו"ע אין להפסיק בניגון לכתחילה במקום שאסור להפסיק, א"כ נמצאנו למדים שלא רק דיבור ממש אסור אלא גם הקרוב לו, ויש לדון בהברות כגון "נו" "שה" המצויים בפי כל האם דינם כדיבור לענין זה, ובספר וזאת הברכה (פר' ב' סעי' ט) למד עפ"י דברי המנח"י הנ"ל שיש לזוהר בכך, וכך הביא בשערי הברכה (פר' יג סעי' יג בהערה) בשם ברכת הבית, אולם בדיעבד כתב בזאת הברכה הנ"ל בשם הגרי"ש אלישיב שאין זה נחשב כדיבור.

העולה לדינא:

בכל מקום שאסור להפסיק בדיבור יש לזוהר שלא להפסיק בניגון או בכל מיני הברות כגון "נו" "שה" וכדומה, ובדיעבד לענין שיחזור ויברך לא הוי הפסק, דספק ברכות להקל.

שיעור הטלית קטן בחיוב ציצית

שיטת הרמב"ם והבית יוסף

א. שיעור טלית קטן שחייב בציצית - שיעור חכמים שאם היא גדולה כל כך שמתכסה בו ראשו ורובו של קטן' והיינו 'באורך גופו ורוב רחבו' חייב בציצית, ומיירי בקטן שהוא בן ט' שנים שהגיע לכלל חינוך מצות ציצית, דאז הוא הגיע לגיל שמהלך לבד בשוק וטליתו עליו, ואין צריכים לשמור על טליתו שלא יאבד (שועה"ד).

שיטת הטור והרמ"א

ב. הטור והרמ"א ומוספים עוד תנאי בשיעורו, שבעיניו שיהא בגד שגדול בן שלא עשרה שנה לובשו לפעמים עראי ויוצא בו לשוק ואינו מתבייש לצאת בו 'מחמת קטנו של הבגד' עכ"ל, ויוצא בו לשוק הוא לאו דוקא אלא הוא הדין שיוצא על פתח ביתו ברחוב, שבוודאי לא יתבייש נער בן י"ג שנה לילך בו בימות החמה לחוץ בימי הקיץ (ביה"ל).

שיטת החזון איש והערוך השולחן

ג. החזון איש סובר שהרמב"ם והטור לא חולקים ואפילו להטור אין כאן תנאי נוסף, אלא באופן שיש שיעור של ראשו ורובו של קטן אז הטבע של בני אדם לצאת בהן, וכן כתב 'הערוך השולחן' (ס"ב), לכן יהא הדין שמספיק תנאי אחד והוא שיהא שיעור שמכסה ראשו ורובו של קטן ואין צריכים לראות אם הגדול יוצא בהן עראי לשוק.

הסכמת האחרונים

ד. האחרונים הסכימו להחמיר שלא לברך על טלית קטן אלא אם יש בו ה' התנאים: א' שמכסה ראשו ורובו של קטן, ב' שגדול לובשו לפעמים עראי ויוצא בו לשוק.

ה. ואם דרך אנשי המקום שהגדולים יוצאים בו 'בקבע' לשוק ואינם מתביישים מדברי הב"ח משמע שחייב בציצית אפילו באופן שאין בו השיעור 'שמכסה ראשו ורובו של קטן' (מ"ב סק"ד), אבל מסקנת הביה"ל (ד"ה ואז) שכיין שאין בה שיעור כדי ראשו ורובו של קטן לא מהני הליכתו בקבע ואמרינן שבטלה דעתו אצל כל אדם, ואי אפשר לברך עליו.

טלית שאין בו כשיעור

ו. אם יש לו טלית והוא פחות משיעור ואין לו ציצית אחרים מוטב שילך בהם משילך כל היום בלי ציצית כלל, א' כדי שלא לבטל מצות ציצית (מ"ב סק"א), ב' שיש אומרים שרק בטלית גדול בעיניו שיעור, אבל טלית קטן אין צריך שיעור כלל וכל בגד שיש לו ארבע כנפות חייב בציצית (ערוה"ש ס"ה), אבל ברכה לא יברך עליה אלא יברך בבוקר על הטלית גדול ויפטרו את הטלית קטן (מ"ב סק"ד).

ז. וכן יש לזוהר שלא לצאת בהן בשבת כיון שאינם בטלים לגבי הבגד הוי הציצית משאוי (מ"ב), אבל החזו"א כתב שאינו משאוי כיון שאינו עומד להסיר את חוטי הציצית חשיב הדבר כנוי הבגד ומותר לצאת בהם בשבת.

שיעור הטלית למעשה

ח. איכא מחלוקת הפוסקים כמה שיעורו של ראשו ורובו של קטן, ורוב הדעות בזה - ומנהג אנשי מעשה לדקדק שיהא בו אמה מלפניו ואמה מלאחרי, ובטלית כזה יוצאים מידי כל הספיקות ויכול לברך עליו (מ"ב). ט. ולפי מידות הנהוג כהיום, יוצא שלשיטת חזו"א היא 58 ס"מ, ולשיטת ר"ח נאה היא 48 ס"מ, ונכון להוסיף בשיעורו קצת כיון שהטלית מתכווץ במשך הזמן בכביסה.

י. והרוצה להקל בשיעורו יכול להקל, אבל צריך לזוהר שלא יהא פחות משלשת רבע אמה מכל צד דאי לאו הכי איכא חשש של ברכה לבטלה, ויוצא שלשיטת חזו"א היא 44 ס"מ, ולשיטת ר"ח נאה היא 36 ס"מ.

שיעור הטלית לילד קטן

יא. קטן שלא הגיע לגיל חינוך דהיינו כבן שש שאינו מחיוב במצוות אפילו מגדר חינוך אלא שמחנכים אותו מחמת חביבות המצוה ללבוש טלית קטן, אין צריך שיהא בטליתו שיעור (שבה"ל ח"ד סי' ג).

יב. קטן שהגיע לגיל חינוך דהיינו כבן שש משערים בראשו ורובו שלו לפי גדלו ולפי קטנו (פרמ"ג במשכ"ו סק"א), שגם זה מכלל חינוך שיעשה המצוה כתיקנה, ואפשר להקל ולסמוך כמו האומרים שיהא חצי אמה מכל צד, ויוצא שלשיטת חזו"א היא 29 ס"מ, ולשיטת ר"ח נאה היא 24 ס"מ (סידור הרב).

המשך בעמ' ו'

יג. אבל מגיל שלש עשרה שנה הוא נחשב כמו גדול וצריך לדקדק שיהא בטליתו שיעור כראוי, ואפשר לצרף לשיעור גם נקב בית הצוואר על ידי תפירה או על ידי התקנת כפתור בראש בית הצוואר.

נקב בית הצוואר

יד. שיעור הטלית קטן הוא מלבד נקב בית הצוואר, והנקב אינו מצטרף למדת שיעור הטלית (שועה"ר, ומ"ב), אבל יש מקילין שאם רוחב כל כתף הוא יותר מהנקב שגם הנקב עולה למדת שיעור הטלית, וכל שכן דאז אפשר לצרף השסע שעושים מתחת נקב בית הצוואר לשיעור שאינו אלא חתך ואין שם חסרון (חזו"א, א"א מבוטשטש).

טו. ולמעשה נוהגים כמו שמבואר במשנ"ב שנקב בית הצוואר אינו עולה למדת שיעור הטלית, ולכן צריכים מאוד להקפיד למדוד השיעור מסוף החתך ולמטה, ואיכא עצה האיך לחשב גם השסע למידת הטלית, והיא שיתפור קצת למעלה במקום השסע או שיתקין כפתור ויסגרו לפני שמטיל בו הציצית ואז מצטרף גם השסע למדת הטלית.

רוחב הכתפיים

טז. יזהרו לעשות הכתפיים של הטלית קטן רחבים (מהרי"ל) דאם לא כן אתי אורא דהאי גיסא, ואורא דהאי גיסא ומבטל ליה (שועה"ר), והמשנ"ב (סק"א) כתב הטעם שצריכים לעשות הכתפיים רחבים, היא כדי שיהיו נכרים ויהיה עליהם תורת בגד ולא שם של רצועות (מחצה"ש), ולפי זה סגי שיהא רוחב הכתפיים ג' אצבעות, שאז ניכר שהוא בגד ולא רצועות (כה"ח סק"ו).

נתקפל או נתקמט הטלית

יז. הלוכש טלית קטן כשיעור ונתקפל קצת כדרך לובשי הבגדים ואחרי שנתקפל אין בו כשיעור, הציצית כשרה כיון שעומד להתפשט כפשוט דמי ומה שנתקפל עולה למדת הטלית (מ"ב סק"ד).

יח. ויש חולקים וסוברים כי מקום הנקפל אינה עולה למדת הטלית, אלא כל השיעור באורך וברוחב צריך להיות כולו מופשט, ולא יתקפל ולא יתקמט כלום כמ"ש 'אשר תכסה בה' (סידור הרב).

יט. אבל אם נתקפל על ידי תפירה או שנתכווץ שיעורה על ידי כביסה כיון שאינו עומד להתפשט לכולי עלמא אינה עולה למידת הטלית, לכן צריך לזהר בעת שקונים טלית קטן שיהא קצת יותר משיעורה, כדי שגם אחר הכביסה יישאר בה שיעור טלית.

לכסות החזה בטלית

כ. מובא בכתבי הארז"ל שיש לזהר שיהא החזה מכוסה עם הטלית קטן, לכן נכון לזהר לסגור בית הצוואר שלא יהא החזה פתוח (סידור הרב), ומזה הטעם איכא שעושים פתח בית הצוואר עגול.

כא. והטעם היא מפני שהציצית הוא בחינת אור המקיף צריך שלא יהא מקום פנוי, אלא הטלית יכסה כל החזה לכן יש לזהר שלא יעשה הנקב בית הצוואר רחב, אלא יפתח בית הצוואר אלא עד שיכול להכניסו בראשו כדי שהחזה יהיה מכוסה בטלית (כה"ח סק"ג).

טלית נאה

כב. מצוה לעשות טלית נאה וציצית נאה, וצריך לעשותו בהידור בכל מה דאפשר שנאמר 'זה קלי ואנוהו' (מ"ב ס"י כד סק"ט), ובפרט שיש שכתבו שמה שכתוב בשו"ע 'שהגדול אינו מתבייש לצאת בו בשוק' היינו שהוא בגד נאה ומכובד.

כג. הפרי מגדים (משב"ז סק"א) מסתפק אם אפשר לברך על לבוש בזוי שאין יוצאים בהם לשוק, לכן יש להקפיד ביותר על טלית נאה כדי לקיים מצות ציצית בהידור, והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה.

משיעור, ויוציא בזה את השתיה שבתוך הסעודה, אך לא ישתה יותר משיעור, והביא שכתב מהר"ח כי פעם אחת שתה יותר מרביעית ולא בירך, ואמר לו רבו שניכר על מצחו שלא בירך ברכה אחרונה. וכתב כי לאחרונים הזדמנה גרסה משובשת בדבריו.

ואכן כדברי הברכי יוסף כן מבואר בלשון מהר"ח ו' שלפנינו (ספר שער המצות - פרשת קדש): 'כבר ידעת מחלוקת הפוסקים והוא מחלוקת האמוראים אם צריך לברך על המים שבתוך הסעודה, ולכן טוב לנהוג לצאת ידי ספק שקודם שיטול ידיו ישתה מים פחות מרביעית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה ויכוין לפטור בברכה זו המים שבתוך הסעודה. ופעם א' שתיתי אני יותר מרביעית והסתכל מורי במצחי ואמר לי שתית מים ולא ברכת אחריתך ברכה אחר'.

וכתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב אור"ח סימן מז) 'כיון דרבינו האר"י ז"ל הוא שר המסכים לברך ברכה אחרונה, כפי אשר הורו אותו מן השמים, אין אומרים ספק ברכות להקל במקום שיש גילוי לזה בדברי רבינו האר"י ז"ל'.

צימאון שמפריע לאכילה

ויש להוסיף שכל הדיון האמור הוא במשקה הנשתה כדרך שתייה רגילה. אולם אם אדם צמא מאוד באופן שהצמאון עצמו ממש מפריע לו וכבר אינו תאב לאכול מחמת הצימאון, והוא שותה קודם הנטילה כדי שיוכל לאכול לתיאבון, כתב הביאור הלכה (סימן קעד סעיף ו' ד"ה ואפילו, בשם החיי אדם כלל מא סעיף ג') שאף בשאר משקים אין צריך לברך ברכה אחרונה, מפני ששתייה זו נחשבת לכולי עלמא כחלק מצורכי הסעודה והיא נגררת אחריה.

שתיה בהוראת התזונאי

לפי זה יש מקום לומר גם במי ששותה קודם הסעודה מחמת צורך רפואי או תזונתי הקשור לאכילתו, שאם הוא מבקש לאכול אלא שאחר כך לא יוכל לשתות, וממהר שתייתו כדי שיוכל לאכול הרי שגם השתיה הוא צורך האכילה ואינו צריך לברך עליה ברכה אחרונה. ורק אם הוא היה צמא גם קודם לכן, ורק שעתה הוא ממהר להקדים שתייתו כי לא יוכל לעשות זאת בתוך הסעודה או לאחריה ואז יצמא מאוד, נמצא שהשתיה היא כעת צורך נפרד שלו ואינה רק היכי תמצוי לסעודה ולא שייך כאן לומר שהשתיה היא חלק מצורכי הסעודה ונגררת אחריה. אך באמת שיש לחלק כי כל חידוש החיי אדם הוא באופן שמרוב צימאון שוב אין תאב לאכול, והשתייה היא ממש צורך האכילה, אבל מי ששותה מחמת צורך רפואי או תזונתי דווקא קודם האכילה, הגם שאם לא ישתה לא יוכל לאכול, עכ"פ אין לזה שייכות עם האכילה ממש, וצריך לברך ברכה אחרונה. שהרי גם בנידון של שתיית מים לפני הסעודה כתב האליה רבה שהיא פותחת את המעיין לאכילה, ואפילו הכי כיון שאינה מושכת הלב לאכילה כיון, דעת המגן אברהם והפוסקים שאין זה נחשב כחלק מהסעודה, וכל שכן שאפילו אינה פותח את המעיין לאכילה, וכל השתיה היא רק תנאי חיצוני לאכילה, ואינה כלל חלק מהסעודה. וכן שתיית היין של ההבדלה היא תנאי לסעודה, שאסור לאכול בלא הבדלה, ואפילו הכי אינה נפטרת בברכת המזון של הסעודה, ורק שתיית היין של הקידוש שאין קידוש אלא במקום סעודה, השתייה היא ממש חלק מן הסעודה.

להלכה:

אם לאחר שתיית המים לא שתה כלל משקים בתוך הסעודה, עליו לברך בורא נפשות על המים. ואם שתה משקים גם בתוך הסעודה, הרי הכניס עצמו למחלוקת ולספק ברכות, ולכן להוציא עצמו מהספק לא ישתה יותר מרביעית קודם הסעודה, אך אם שתה יברך ברכה אחרונה. גם באופן שהשתייה נעשית לצורך רפואי או תזונתי כדי לאפשר את האכילה, יברך, כי השתיה הזו אינה כדי לפתוח את תאוות האכילה אלא רק היכי תמצוי לסעודה.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com